

ІСТОРИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

Charytonowa Helena,

prof., dr hab., przewodnicząca Katedry Prawa Własności Intelektualnej oraz Prawa Korporacyjnego Uniwersytetu Narodowego «Odeska Akademia Prawnicza»

Charytonow Yewgen,

prof., dr hab., przewodniczący Katedry Prawa Cywilnego Uniwersytetu Narodowego «Odeska Akademia Prawnicza».

OD RADZIECKIEGO PRAWA CYWILNEGO DO WSPÓŁCZESNEGO PRAWA CYWILNEGO UKRAINY¹

Zarys problemu. Zniszczenie systemu prawnego, elementem którego było prawo civilne (prywatne), było organicznym zadaniem władzy radzieckiej, która pragnęła likwidacji własności prywatnej. Temu zadaniu była podporządkowana i koncepcja radzieckiego prawocywilnego. Więc, państwo radzieckie mogło w pierwszy-lepszy moment korygować regulację dowolnych stosunków, nawet nie wdając się do zmian w przepisach. Sytuacja zmieniła się znacząco w drugiej połowie lat 70. XX w., gdy hamowanie oraz zjawiska stagnacji w gospodarce zaczęły zauważalnie wpływać na wszystkie inne obszary społeczeństwa [1, c. 13-20], towarzyszyły temu kryzys ideologii komunistycznej. W związku z tym, na początku lat 90. XX w. Ukraina przyjęła znaczną liczbę aktów prawnych, conceptualną podstawą których było pragnienie prawnego zapewnienia suwerenności osoby, wyrównanie statusu prawnego osoby i państwa, recypowanie prawa rzymskiego i, ostatecznie, dostosowanie krajowych ram prawnych do zasad koncepcji europejskiego prawa prywatnego.

Stan problemu. Problem o transformacji prawa cywilnego w różnych okresach były zaangażowane w prace naukowe badawcze jak O. Pidoprygora, N. Kuznecowa, A. Dowgert, M. Sibiljow, Y. Charytonow i in. W szczególności mowiono o tym, że stopniowo prawo civilne nabrało cech prawa prywatnego.

Prezentacja materiału głównego. Chociaż «Nowa Polityka Ekonomiczna (NEP)» lat 20. ubiegłego wieku determinowała konieczność częściowej prawnej adaptacji do warunków rynkowych,

podstawową zasadą pozostawała możliwość ingerencji rządu w relacje prywatne.

Fundamentalnie ważnym założeniem było to, że «w rękach» państwa radzieckiego musiały być skupione wszystkie środki produkcji i podstawowe narzędzia, ustalono ścisłą kontrolę państwową nad handlowym obiegiem itp.i, w rezultacie, odmowa głównych zasad prawa prywatnego.

Sporządzanie Kodeksu Cywilnego Ukrainińskiej SRR odbyło się w warunkach i na zasadach wspólnych dla większości byłych republik radzieckich, a za wzór służył Kodeks Cywilny Federacji Rosyjskiej 1922 roku. Ważne znaczenie miał art.1, zgodnie z którym prawa obywatelskie chroniono prawem, z wyjątkiem, gdy wykonywane one były wbrew ich celu społeczno-gospodarczego. Zasada ta określana przez radzieckich prawników jako «straszak na świat burżuazyjny», «miecz Damoklesa nad NEP – burżuazją» [2, c. 249]. To determinowało, zresztą, treść radzieckiego ustawodawstwa cywilnego, które dopuszczało w dowolnej chwili ingerencję państwa w stosunki majątkowe. Art. 4 zawierał ograniczenia «praw przez sąd». Oznaczało to, że zdolność prawna była tylko warunkowo nadaną zdolnością – to nie było «nasze wrodzone prawo człowieka, a przewidziane przez państwo aby osiągnąć pewne niezbędne do zachowania kolektywu cele» [2, c. 11,35].

Przedmiotem praw obywatelskich mogła być tylko nieruchomości nie wycofana z obiegu cywilnego (art. 20). Lista własności usuniętych z obiegu była znacząca. W szczególności obejmowała grunty, przedsiębiorstwa przemysłowe, transportowe i itd. (art. 22). Dział «praw rzeczowych» zawierał zasady,

¹ В основу статті покладений виступ на конференції: Право, врядування та безпека на пострадянських теренах: «25 років до свідку». 25 травня 2017 року.

poświęcone prawu własności oraz prawu zabudowy. W art. 52 wspomina się o własności państwowej (znacjonalizowanej i municypalizowanej), spółdzielczej, prywatnej. Ale prawo własności prywatnej było na tyle zwężone, że ostatecznie może być uznane za istniejące tylko jako wyjątek.

Ogólnie rzecz biorąc, pierwszy Kodeks Cywilny Ukraińskiej SRR, regulujący stosunki w społeczeństwie, które zaprzeczało istnieniu prawa prywatnego w ogóle, odzwierciedlał zarazem wpływ burżuazyjnego prawa prywatnego w «kompromisowej» wersji, głównie niemieckiego kodeksu cywilnego. Potwierdza to wypowiedź ówczesnego prezesa Sądu Najwyższego RFSRR P. I. Stuczki, który napisał: «W rzeczywistości, nasz Kodeks Cywilny jest niczym innym, jak tymi formami burżuazyjnego prawa cywilnego, powtarzającego ogólnie wzór prawa rzymskiego stworzonego około dwóch tysięcy lat temu» [3, c. 10-11].

Jednak państwo radzieckie mogło w pierwszy lepszy moment korygować regulację dowolnych stosunków, nawet nie wdając się do zmian w przepisach. Dla tego istniało skuteczne «narzędzie» w artykule 1, 4, 30, KC, a także p. 5 Uchwały CKW Ukraińskiej SRR w dniu 16 grudnia 1922 roku «w sprawie wprowadzenia Kodeksu Cywilnego Ukraińskiej SRR», który przewidywał rozszerzoną interpretację Kodeksu Cywilnego «w wypadkach, kiedy wymaga tego ochrona interesów państwa robotniczo-rolniczego i mas pracujących» [4, c. 780].

Kodeksy cywilne republik radzieckich przyjęte zostały w latach 20. XX w., zaprojektowane były w celu regulacji stosunków majątkowych w warunkach NEP, zakładał uznanie własności prywatnej, niekiedy wolność zawierania umów (w tym między przedsiębiorstwami publicznymi a organizacjami), stosunkowo szeroki zakres uczestników stosunków majątkowych (gospodarczych) itd. Ponieważ w państwie radzieckim NEP dość szybko się wyczerpała, a przede wszystkim ideowo, co doprowadziło do jej końca, to i koncepcja ustawodawstwa cywilnego, a zatem i normy KC się zestarzały.

Odzwierciedlając ogólne tendencje w kierunku ograniczania samodzielności republik, art. 14 Konstytucji ZSRR 1936 roku odniósł wydanie Kodeksu Cywilnego do kompetencji Związku Radzieckiego. Omawianie związanych z tym pytań rozpoczęto w latach przedwojennych i kontynuowano w latach 50. XX w.

Po wprowadzeniu w 1957 roku do Konstytucji ZSRR zmian chodziło już nie o Kodeks, a o Zasady ustawodawstwa cywilnego Związku Radzieckiego i związkowych republik. Teoretyczna baza ostatnich formowała się podczas dyskusji o systemie prawa

radzieckiego w ogóle, pojęciu i istocie radzieckiego prawa cywilnego w szczególności.

Pomimo pewnej liberalizacji pojęcia prawa cywilnego, znajdującej odzwierciedlenie w dyskusji na temat prawa cywilnego, która została przeprowadzona przez czasopismo «Państwo radzieckie i Prawo» w latach 1954-1955 (uznano, że prawo cywilne może regulować stosunki zarówno w zakresie produkcji, jak i w zakresie obiegu; przedmiotem prawa cywilnego jest nie tylko własność, ale także osobiste relacje niemajątkowe, stwierdzono jedną metodę regulacji prawnej etc. [5, c. 57-58]), kwestii przystosowania do europejskiej koncepcji prawa prywatnego (cywilnego) prawie nie podnoszono.

Wyniki dyskusji podsumowano 8 grudnia 1961 roku przez przyjęcie Zasad prawa cywilnego. Są one oznaczone harmonizacją prawa cywilnego do nowych warunków historycznych, będąc skierowanymi nie tylko do odnowy radzieckiego ustawodawstwa cywilnego, ale na przeprowadzenie jego nowej ogólnej kodyfikacji.

Równie ważne z punktu widzenia określenia wpływu innych systemów prawnych na zakres prawa cywilnego Ukraińskiej SRR, było to, że w jego pierwszej kodyfikacji, podobnie jak inne republiki, formalnie Ukraińska SRR miała prawo do wyboru wzoru do naśladowania (Niemiecki Kodeks Cywilny lub Kodeks Cywilny RSFSR), teraz ten wzorzec został ustalony przez art. 3 Zasad prawa cywilnego – nim były akurat te Zasady. Kodeksy cywilne republik nie mogły zawierać przepisów sprzecznych z Zasadami. Treść Zasad całkowicie weszła do Kodeksu Cywilnego Ukraińskiej SRR, który został przyjęty 18 lipca 1963 roku i wszedł w życie w dniu 1 stycznia 1964.

Główne zmiany dotyczyły zawartości i przede wszystkim ducha przepisów, w szczególności wzmacnianiu zasad prawa publicznego w regulacji prawnej stosunków majątkowych.

Oceniając ogólne tendencje drugiej kodyfikacji prawa cywilnego w Ukraińskiej SRR, można stwierdzić, że obok większego wprowadzenia do prawa cywilnego publicznych zasad prawnych, dalszych prób tworzenia oryginalnego systemu radzieckiego prawa cywilnego itp., w tym samym czasie miał miejsce i częściowo ukryty odbiór niektórych przepisów rzymskiego prawa prywatnego, akulturacja prawa zachodnioeuropejskiego, co ostatecznie pozwoliło mniej lub bardziej bezboleśnie dostosować KC 1963 roku do nowych warunków na koniec XX – początek XXI w.

W czasie ogłoszenia niepodległości Ukrainy stosunki cywilne regulowały akty ustawodawcze byłego ZSRR, a także znaczna liczba aktów Ukraińskiej SRR, które nadal działały, nie będąc

dać sprzecznymi z ustawodawstwem Ukrainy. Ponieważ są one oparte na przestarzałych koncepcjach, miało miejsce niebezpieczeństwo «próżni prawnej» w tej dziedzinie, łamanie praw człowieka, praworządności itd.

W związku z tym, na początku lat 90. XX w. Ukraina przyjęła znaczną liczbę aktów prawnych, konceptualną podstawą których było pragnienie prawnego zapewnienia suwerenności osoby, wyrównanie statusu prawnego osoby i państwa, recypowanie prawa rzymskiego i, ostatecznie, dostosowanie krajowych ram prawnych do zasad koncepcji europejskiego prawa prywatnego.

Jednak wadą prawodawstwa na Ukrainie w tym czasie był jej w znacznej mierze bezsystemowy charakter, wymagający aktywnego tworzenia krajowej koncepcji prawa cywilnego.

Powyżej wspominało się, że stopniowy rozwój idei prawnych został przerwany przez Rewolucję 1917 r. iprzemiany w życiu politycznym krajów, które znajdowały się w zakresie wpływu RFSRR, a ostatecznie utworzyły ZSRR. Dla prawa cywilnego oznaczało to odejście od tradycji zachodniej prawa, odmowę od możliwości oceny jego jak prawa prywatnego, wzmocnienie zasad publicznych w regulacji stosunków cywilnych, znajdujące odzwierciedlenie w przyjętych wtedy kodeksach cywilnych i innych aktach prawa cywilnego. Dlatego też, nie zmniejszając osiągnięć radzieckiej myśli cywilistycznej oraz cywilistyki krajowej, można zauważyć, że prawo cywilne, jako gałąź prawa, faktycznie niszczało, będąc zredukowanym do całokształtu aktów ustawodawstwa cywilnego.

Sytuacja zmieniła się znacząco w drugiej połowie lat 70. XX w., gdy hamowanie oraz zjawiska stagnacji w gospodarce zaczęły zauważalnie wpływać na wszystkie inne obszary społeczeństwa [1, c. 13-20], towarzyszyły temu kryzys ideologii komunistycznej, pojawienie się «eurokomunizmu», który ukształtował się jako system poglądów największych i najbardziej wpływowych partii komunistycznych świata kapitalistycznego i był przełomem dogmatyzmu, fanatycznego ideologizmu i ciasnoty intelektualnej. I choć na plenum w marcu 1985 roku Gorbaczow mówił o niezmienności strategii ruchu do komunizmu, jednak nawet wtedy, obok tradycyjnych, powstawały nowe podejścia: do oceny sytuacji w dzisiejszym świecie, definicji kursu strategicznego społeczno-gospodarczego rozwoju kraju, demokratyzacji społeczeństwa itd.

«Pierestrojka» – nowa polityka gospodarcza i społeczna – miała przezwyciężyć kryzys, musiała zapewnić radykalne zmiany, poprawić sytuację w kraju. Przypuszczano dokonać tego, wykorzystując możliwości istniejącego systemu społecznego, dla

czego trzeba było «znaleźć bardziej skuteczne formy własności socjalistycznej i organizacji gospodarstwa. Głównym celem było to, żeby człowiek stał się «gospodarzem produkcji.»

Ale «pierestrojka» wymaga nie tylko zmian organizacyjnych w gospodarce, ale również przepisów prawnych, które nie były możliwe bez odpowiednich badań teoretycznych. Dlatego też, w latach 80. – na początku lat 90. odwołanie się do takich uniwersalnych wartości jak «społeczeństwo obywatelskie», «państwo prawne», «suwerenność osoby», «prawo prywatne oraz publiczne», «stosunki rynkowe», wznowienie znanej jeszcze rzymskiemu prawu zasady «dozwolono wszystko, co nie jest zakazane przez prawo» i in., determinowały celowość użycia dorobków innych wspólnot bez względu na ich klasową istotę.

Błędem było by powiedzieć, że kwestia statusu prawnego osoby, poprawy ustawodawstwa, zwiększenia jego efektywności itp. przyciągnęły uwagę badaczy dopiero od tego okresu. W pracach krajowych naukowców wcześniej też zwracano uwagę na to, że składowymi podwyższenia efektywności regulacji prawnej są doskonalenie koncepcji prawa (M.Koziubra, M. Orzich, M. Cwik), wzrost wartości społecznej i prywatnej prawa, jego demokratyzacja, wzmocnianie prawomocności. Opracowywała się teoria istoty i treści jakości człowieka, które, transformując się na poziomie prawnym, sprzyjały stworzeniu modelu prawnego osoby jako fiksowanie systemu jej jakości.

Te i inne badania były rzeczywiście podstawą dla przyszłych badań w dziedzinie prawa i odnowy jego koncepcji, w tym koncepcji prawa cywilnego. W trakcie badania zaznaczonych problemów ponawiały się klasyczne przepisy o rozumieniu prawa jako zjawiska cywilizacji, wysuwała się teza o budowie prawa po drodze od socjalizmu do postsocjalizmu, co się wiązało z powrotem do człowieka, kształtowaniem postsocjalistycznej własności obywatelskiej, która była rozumiana jako zindywidualizowane prawo każdego radzieckiego obywatela do przysługującej mu części ogólnonarodowego bogactwa [6, c. 4].

Ogólnie rzecz biorąc, charakter badań problemów własności w tym okresie odzwierciedla rywalizację podejść do oceny tej ważnej instytucji. Choć w wielu pracach kontynuowano analizę korzyści wynikających z własności socjalistycznej, istniały prace, w których próbowano pogodzić stare i nowe poglądy. Takie zjawisko można uznać za charakterystyczne dla «pierestrojki», kiedy zaczynały się pojawiać publikacje na temat innych systemów prawa, prawa własności etc., które miały na celu nie tylko krytykę, co często zdarzało się wcześniej, ale

siębiorstwie, o własności, o kooperacji, dzierżawie i stosunkach dzierżawnych oraz in., jednak ich jakość nie odpowiadała wymogom nowego czasu, ponadto znaczna część nowel miała deklaratorywną, niekonkretną lub, przeciwnie, kazuistyczną naturę.

Akurat ten fakt, że wspomniane realia nie uwzględniały się, naszym zdaniem, doprowadził do tego, że Zasady prawa cywilnego okazały się aktem prawnym, który powstał «na potrzebę państwa, lecz bez uwzględnienia potrzeb społeczeństwa». Wymuszono stworzenie «na szybką rękę», bez odpowiedniego zabezpieczenia metodologicznego, dostatecznej bazy teoretycznej (przy kształtowaniu której po prostu brakło czasu dla omawiania możliwych wariantów rozwiązań w tej branży, a ponadto na tle przewagi idei zachowania ustroju socjalistycznego), Zasady, mimo swojej «orientacji rynkowej», aktualizacji niektórych instytucji, swego czasu odrzuconych przez radziecką doktrynę prawną, były skazane na «tymczasowość», stałe dopracowywanie, potoczne dopełnienia i zamianę w niedalekiej przyszłości innym, bardziej doskonałym, prawem, stworzonym na odnowionym podłożu.

Ponieważ w grudniu 1991 r. ZSRR przestał istnieć, częściowo przekształcając się na WNP, wprowadzenie w życie Zasad prawa cywilnego zależało od dobrej woli byłych republik radzieckich. Ukraina nie poszła tą drogą, ponieważ wymienione Zasady w naszym kraju jeszcze nie weszły w życie. Ostro stało pytanie o stworzeniu podstawowych przepisów regulujących stosunki cywilne, a zatem o adaptacji prawnej w sferze regulacji stosunków cywilnych.

W warunkach zagrożenia powstania «próżni prawnej» w Ukrainie na początku lat 90 ubiegłego wieku zaczęło się opracowanie koncepcji rozwoju prawa cywilnego, do podstawy której powinny być położone nowe pojęcia o koncepcie prawa, które bazowały się na ideach społeczeństwa obywatelskiego i państwa prawnego.

W trakcie omawiania tych pytań znów przejawiała się charakterystyczna dla radzieckiego sporu cywilnoprawnego rozbieżność w poglądach na celowość stworzenia oddzielnego Kodeksu gospodarczego [15, c. 50-55].

Pomysł o przydatności istnienia dwóch kodeksów, które regulują stosunki majątkowe, aktywnie broniła się przez «prawników gospodarczych» z powoływaniem na to, że Kodeks gospodarczy – to jest to samo, co i Kodeks handlowy, który jest uznawany przez prawo w wielu krajach o gospodarce rynkowej [20, c. 46].

Prawnicy cywilne słusznie zauważyli, że struktura i treść tych kodeksów nie mają nic wspólnego [21, c. 45], i podkreślili, że «prawo prywatne, którym to jest prawo cywilne, powinno zgromadzić cały

kompleks pytań statusu prawnego jednostki w społeczeństwie obywatelskim. Toż przyszły Kodeks cywilny powinien być najbardziej pełnym ujawnieniem obrony praw osoby – jak fizycznych, tak i prawnych, obejmować regulację prawną majątkowych, rynkowych, w tym związanych z przedsiębiorczością» [22, c. 11-12].

Pod wpływem pragnienia adaptacji do europejskich systemów prawnych w trakcie dyskusji koncepcja współczesnego prawa cywilnego Ukrainy sformowała się na podłożu europejskich pojęć o prawie prywatnym [23]. Przy czym zaznaczało się, że ostatnie w dużej mierze opierają się na recepcji rzymskiego prawa prywatnego, które jest pierwszym źródłem większości zachodnich kodyfikacji [24], z korygowaniem odpowiednio do narodowych pojęć o fenomenie prawa, prawie cywilnym i jego oddzielnych instytucjach [25, c. 98-103; 26, c. 104-111].

Wreszcie główne cechy koncepcji współczesnego prawa cywilnego (prywatnego) Ukrainy wyglądają w taki sposób.

1. Prawo cywilne Ukrainy za swoją istotą jest prawem prywatnym, obejmującym wszystkie relacje z osobami prywatnymi – zarówno majątkowe, tak i niemajątkowe.

2. «Osoba prywatne» jest główną kategorią prawa cywilnego (prywatnego). Na obronę praw takiej osoby są skierowane wszystkie instytucje prawa cywilnego.

3. Wszystkie osoby i inni uczestnicy stosunków cywilnych są równe w tych stosunkach.

4. Prawo cywilne Ukrainy wychodzi z możliwości wszechstronnej ochrony cywilnoprawnej stosunków niemajątkowych.

5. Rdzeniem prawa cywilnego jest Kodeks Cywilny Ukrainy, który w istocie jest kodeksem prawa prywatnego i przeznaczony jest do regulowania całości stosunków w tym zakresie.

6. Podczas regulacji stosunków cywilnych są wykorzystywane jako prywatnoprawne, tak i środki prawa publicznego.

7. W wyznaczeniu środków regulacji cywilnoprawnej przewaga nadaje się umowom przed aktami prawnymi.

Dynamika nowoczesnej koncepcji prawa cywilnego Ukrainy znalazła odzwierciedlenie w trakcie opracowania projektów Kodeksu cywilnego.

Żeby ocenić dynamikę rozwoju koncepcji prawa cywilnego porównamy strukturę kilku wariantów projektu KC Ukrainy. Pierwsza wersja projektu KC Ukrainy składała się z siedmiu rozdziałów: I. Ogólne przepisy; II. Prawo własności; III. Własności i inne prawa majątkowe; IV. Zobowiązujące prawo; V. Prawo własności intelektualnej; VI. Prawo spadkowe; VII. Międzynarodowe prawo prywatne. Projekty KC Ukrainy

з дня 20 марта і 26 серпня 1996 р. мали іншу структуру, більшою об'ємом, ряд нових рішень правових. Тенденції до забезпечення суверенності особи знайшли одвіччя, зокрема, в виділенні книги «Особисте немайткове право осіб фізичних», яка містить норми, спрямовані на забезпечення природничого і соціального існування особи фізичної. Змінені підходи до регуляції прав речових: книга III містить розділ, регулюючий загальні принципи права власності, а також два розділи: «Право власності» і «Володіння і інші права речові». Збільшено коло зв'язків, які регулює книга IV «Право власності інтелектуальної» і книгою V «Зобов'язуюче право». В проект Кодексу цивільного було включено також книга VI «Право родинне».

В цілому, динаміка проекту КС України на цей час свідчить, що з точки зору концепції, структури і змісту він наближався до кращих європейських зразків, концептуально базуючись на західній традиції права.

Разом з тим, з часом підтвердилися прогнози гармонізації (варто зазначити, що тоді йшлося про «гармонізацію», яка, здається, відповідала надії на успішне завершення кодифікації права державного на принципово новій ідеологіч-

ним) українського права з європейським як процесу тривалого. Зокрема, знову активізувалася дискусія про цільовість прийняття Кодексу господарського, зокрема, який активно використовували очікування громадянства на посилення державної регуляції економіки як засобу виходу з тривалого кризи.

На кінцевому етапі обговорення Кодексів Цивільного і Господарського України зокрема, розвиток самостійного права господарського (зокрема, Кодексу господарського) активно підтверджувалися різні докази на користь такої рішення, доводилося про помилковість використання «загальноцивільного підходу» при розв'язанні питань регуляції зв'язків в галузі, так званої «діяльності господарської» [27, с. 93-94].

Висновки Загалом речі беручи, можна дійти до остаточного висновку, що КС України, будучи в суті кодексом права приватного в розумінні права цивільного, відповідала синтезу традиції права західної і східної Європи, що дає підстави для надії на її успішну адаптацію до принципів європейського права приватного, концепції і принципів окремих положень права, які забезпечують з боку правової функціонування внутрішнього ринку ЄС і співпраці в цій галузі ЄС з іншими країнами, які зробили вибір на користь Європи.

LITERATURA:

1. Горбачев М.С. Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира. – М., 1988. – С. 13-20.
2. Стучка П.И. Курс советского гражданского права. – М., 1929. – Ч. II. – С. 249.
3. Стучка П.И. Социалистическое хозяйство и советское право // Революция права. – 1927. – № 1. – С. 10-11.
4. СУ УССР. – 1922. – № 55. – Ст. 780.
5. О предмете советского гражданского права (к итогам дискуссии) // Сов.государство и право. – 1955. – № 5. – С. 57-58.
6. Нерсесянц В.С. Концепция гражданского собственности // Сов.государство и право. – 1989. – № 10. – С. 4.
7. Рубанов, А. А. Эволюция права собственности в основных странах Запада: тенденции и перспективы // Сов.государство и право. – 1987. – № 4. – С. 107-115; Мозолин, В. П. О праве частной собственности // Сов.государство и право. – 1992. – № 1. – С. 3-15.
8. Иконникая, И. А. О частной собственности на землю // Сов.государство и право. – 1991. – № 6. – С. 41-45.
9. Чубуков Г. В., Погребной А.А. Крестьянин – фермер, хозяин и собственник // Государство и право. – 1992. – № 4. – С. 33.
10. Оболенский, А. В. Сталинизм и общество: морально-психологический аспект // Государство и право. – 1993. – № 3. – С. 124.
11. Прозоров, В. Ф. Правовые предпосылки экономической независимости индивида // Сов.государство и право. – 1990. – № 6. – С. 8-15.
12. Аузан, А. Путь к социалистическому предпринимательству. – М., 1990. – С. 282-283.
13. Лаптев, В. В. Регулируемый рынок и хозяйственное законодательство // Правоведение. – 1990. – № 5. – С. 58-61.
14. Мамутов, В. К. Регулируемая экономика и хозяйственное право // Правоведение. – 1990. – № 6. – С. 17.
15. Матвеев, Г. К. Экономическая реформа и кодификация гражданского законодательства: К истории многолетней дискуссии // Государство и право. – 1992. – № 5. – С. 50-55.
16. Суханов, Е. А. О возрастании социальной ценности гражданского права // Сов.государство и право. – 1989. – № 9. – С. 83.
17. Халфина, Р. О. Защита прав человека – участника рынка // Социальное государство и защита прав человека. – М., 1994. – С. 91-101.
18. Харитонов С. О., Саниахметова.О. Правове забезпечення належної реалізації права на житло. – К., 1990. – С. 6-31.
19. Бутенко, А. П. Идти назад – к механизмам прогресса // Государство и право. – 1992. – № 4. – С. 78.
20. Знаменський, Г. Про концепцію господарського (торговельного) кодексу України // Право України. – 1992. – № 10. – С. 46.
21. Матвеев, Г. Про майбутній Цивільний кодекс України // Право України. – 1992. – № 10. – С. 45.
22. Доповідь Я. Шевченко «Проблеми підвищення ефективності цивільного законодавства у сфері цивільно-правових відносин», доповідь Н. Кузнецової «Шляхи розвитку законодавства про підприємницьку діяльність в Україні» на конф., присвяченій Концепції розвитку законодавства України // Право України. – 1996. – № 7. – С. 11-12.
23. Кодифікація приватного (цивільного) права України / за ред. А. Довгерта. – К. : Укр. центр правн. студій, 2000.

24. Харитонова О. І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. – [2-ге вид., доп.]. – Х. : Одісей, 2006.
25. Підпригора О., Харитонов Є Римське право і майбутнє правової системи України // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1999. – № 1. – С. 95-103;
26. Харитонов, Є. О. Рецепція римського приватного права як підгрунтя сучасної цивілістики// Вісн. Акад. прав. наук України. – 1998. – № 2. – С. 104-111.
27. Мамутов В. І знову про загальноцивілістичний підхід //Право України. – 2000. – № 4. – С.93-94.

Charytonowa Helena, Charytonow Yewgen

OD RADZIECKIEGO PRAWA CYWILNEGO DO WSPÓŁCZESNEGO PRAWA CYWILNEGO UKRAINY

W Artykule nana przykładzie ustawodawstwa cywilnego Ukraińskiej SRR została scharakteryzowana koncepcja radzieckiego prawa cywilnego. Zwracano uwagę na wzmacniania zasad prawa publicznego w regulacji prawnej stosunków cywilnych pod czas kodyfikacji drugiej radzieckiego ustawodawstwa cywilnego. Analizowanie podstawy a warunki zmiany zrozumienia pojęcia a istniejące prawa cywilnego w czasie «pierestrojki» z wynikami transformacji pojęcia i koncepcji prawa cywilnego w Ukrainie po upadku Związku Radzieckiego. Zostały zanalizowane charakterystyczne cechy współczesnego prawa cywilnego Ukrainy.

Słowa kluczowe: Ukraina, prawo cywilne, ustawodawstwo cywilne, prawo prywatne, prawo radzieckie, prawo postradzieckie

Харитонова Олена Іванівна, Харитонов Євген Олегович

ВІД РАДЯНСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті на прикладі цивільного законодавства Української РСР характеризується концепція радянського цивільного права. Акцентується увага на посиленні публічно-правових засад цивільно-правового регулювання під час другої кодифікації радянського цивільного законодавства. Аналізуються підстави та умови зміни розуміння сутності цивільного права під час «перебудови» 80-х років у СРСР. Розглядаються результати процесу трансформації концепції цивільного права в Україні після розпаду СРСР та характерні риси сучасного цивільного права України.

Ключові слова: Україна, цивільне право, цивільне законодавство, приватне право, радянське право, пострадянське право

Kharytonov Evgeniy Olegovich, Kharytonova Olena Ivanivna

FROM SOVIET CIVIL LAW TO MODERN CIVIL LAW OF UKRAINE

The article is devoted to the issues of analysing the concept of Soviet civil law and civil legislation in the USSR. Particular attention is paid to reinforcement of public principles of Legal Regulation during the second codification of Soviet legislation. The grounds and conditions of transformation of understanding the essence of Civil Law in the course of «perestroika» of the 1980s in the USSR are researched. The results of transformation of the concept of Civil Law in Ukraine after the breakup of the Soviet Union are analysed too. The concept and essence of Civil Law of Ukraine are considered.

Keywords: Ukraine, Civil Law, civil legislation, Private Law, soviet Law, post-soviet Law.